

М. М. КЛАПЧУК

**Палеолітичні та мезолітичні
місцезнаходження поблизу Делятина**

Об'єктом дослідження є Делятинщина, розташована у східній частині Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл., площею понад 1000 км², зокрема підкарпатська її половина, що зветься Хоросненською височиною.

У геоморфологічному відношенні згадана височина являє собою «мертву долину» пра-Бистриці, або денудаційно-аккумулятивний рівень Лоевої, що гіпсометрично відповідає шостій надлуговій терасі Пруту та Дністра. Це широка, вирівняна, густо розчленована долинами численних потоків площина. Поблизу сіл Горішний Майдан та Красна на поверхні височини є невеликі та ізольовані вершини (Острий, Кливка, Чопа, Жбир), підняті над рівнем Лоевої на 12—55 м. До цього рівня з південного сходу прилягають тераси долини Пруту, на яких розташовані місцевості Ланчин, Добротів, Делятин, Заріччя тощо¹.

Саме на поверхні рівня Лоевої та терас Пруту протягом 1964, 1967 та 1969—1973 рр. автором виявлено 36 археологічних пам'яток та кілька окремих предметів з каменю, час яких визначається у межах мустьє-бронзового віку². Всі ці місцезнаходження розташовані на площі 19 км² сільськогосподарських угідь, десяти сіл та містечок Делятинщини. Особливе місце серед них належить палеолітичним та мезолітичним пам'яткам (рис. 1).

Інвентар найдавніших місцезнаходжень має середньопалеолітичний характер. У невеликій кількості він виявлений у трьох пунктах — Делятин 11, Горішний Майдан 2 та Ланчин 5.

Місцезнаходження Делятин 11 розташоване на крайній ділянці четвертої надлугової правобережної тераси р. Любижня, в уроч. Підкизи. Тут, серед грубого алювію річки, що незначною товщею (1—2 м) перекриває корінні породи, знайдено сильно патиноване чотириплощинне ядрище (рис. 2, 1) невеликих розмірів (41 × 47 × 39 мм), яке має глибокі негативи коротких відщепів з великими п'ятками та виразні міжфасеткові ребра.

Місцезнаходження Горішний Майдан 2 виявлене на південному підніжжі горба Острога, дещо вище джерельця, вліво від дороги Надвірна — Красна. Тут, на поверхні ріллі, серед скиб глеюватого жовто-сірого суглинку знайдено мустьєрське рубильце й ніж-скребло. Рубильце (рис. 2, 2), розмірами 60 × 55 × 22 мм серцеподібної форми, виготовлене на грубому відщепі темно-сірого кременю шляхом двобічного зняття різних за величиною сколів від країв до центра. Краї рубильця гострі, переважно зигзагоподібні, місцями відполіровані. Ніж-скребло

¹ Кожурина М. С. Про тераси Пруту на Покутті.— Геоморфологія річкових долин України. К., 1965, с. 132—139; Кравчук Я. С. К геоморфології лівобережжя Прута в районі Ланчин — Майдан.— Доклади и сообщения Львовского отделения Географического общества УССР за 1966 год. Львов, 1969, с. 72.

² Клапчук М. Н. Разведка на Покутье.— АО 1967 г. М., 1968, с. 205; Клапчук М. Н. Разведка в Ивано-Франковской области.— АО 1970 г. М., 1971, с. 230.

(рис. 2, 3) розмірами $79 \times 49 \times 10$ мм оформлено на овальному пластинчастому сколі. Один його край, опуклий, оброблений дрібною двобічною плоскою ретушшю, а другий — опукловігнутий та кінець — оформлені притуплюючою, майже прямовисною, перлинною ретушшю зі спинки предмета.

Ланчин 5 — це крайня ділянка шостої надлугової тераси Пруту, розташована вище джерельця, праворуч від дороги Ланчин — Середній Майдан, на урочищі Ділок. Тут, у жовтому лесоподібному суглинку,

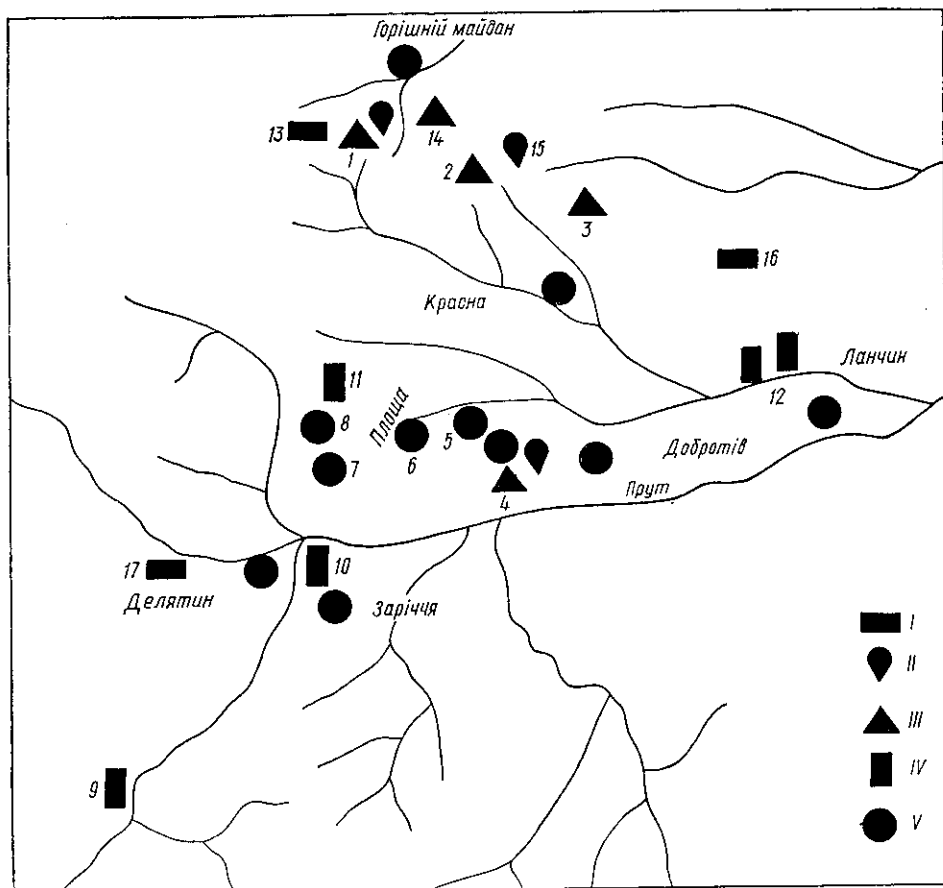

Рис. 1. Схема палеолітичних та мезолітичних місцезнаходжень Делятинщини.

I. Мустьєрські місцезнаходження:

13 — Горішній Майдан 2; 16 — Ланчин 5; 17 — Делятин 11;

II. Місцезнаходження ранньої пори верхнього палеоліту:

1 — Горішній Майдан 1; 4 — Делятин 6; 15 — Красна 4.

III. Стоянки свідерської культури: 1 — Горішній Майдан 1; 2 — Красна 3; 3 — Красна 1; 4 — Делятин 6;

IV. Місцезнаходження з трапеціями: 9 — Делятин 4; 10 — Заріччя 2; 11 — Делятин 9; 12 — Ланчин 1—2.

V. Пізньомезолітичні стоянки: 4 — Делятин 6; 5 — Делятин 7; 6 — Делятин 10; 7 — Делятин 8.

що був вийнятий з глибокої (до 1 м) траншеї під час меліоративних робіт, знайдено ніж-скребло розмірами $82 \times 56 \times 19$ мм. Воно має форму голови птаха (рис. 2, 4), виготовлене на крайовому сколі, який з одного боку повністю зберіг жовнову кірку з характерними концентричними колами. Найдовший прямий край цього предмета оброблений дрібною ретушшю зі спинки з кіркою, а дещо коротший, прилеглий під гострим кутом, — дрібною двобічною ретушшю. На обох краях простежуються незначні сліди полірування.

За техніко-типологічними ознаками знахідки з місцезнаходжень Горішний Майдан 2 та Ланчин 5 мають аналогії в інвентарі Скубової Балки та четвертого шару стоянки Молодова 1³.

До ранньої пори верхнього палеоліту умовно віднесено частину предметів з місцезнаходжень Горішний Майдан 1, Красна 4 та Делятин 6, де більшість знахідок має виразний верхньопалеолітичний та

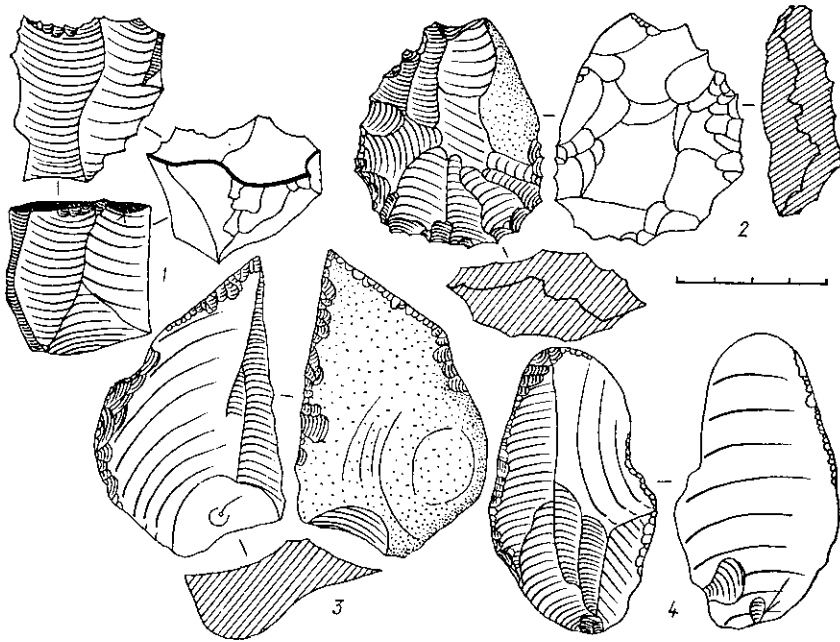

Рис. 2. Інвентар мустьєрського типу:

1 — Делятин 11; 2—3 — Горішний Майдан 2; 4 — Ланчин 5.

мезолітичний характер. Найдавнішим є інвентар, близький за формою до оріньяку. Він має великі розміри та характеризується значним ступенем патинізації. На Горішньому Майдані 1, розташованому ближче до вершини на південному схилі горба Острога, в склад такого інвентаря входить 23 предмети. Серед них — два ядрища, чотири уламки пластинок, 13 відщепів, два різці та скребок-скобель, покриті товстим шаром білої з сірувато-буруватими плямами патини. Одне з ядрищ розмірами $51 \times 69 \times 26$ мм (рис. 3, 1) овальне, однобічне, одноплосинне, з поперечним сколюванням коротких, широких пластинчастих відщепів. Ударна площина розташована під прямим кутом щодо робочої сторони. На тильному боці ядрища переважно збереглася жовнова кірка. Уламки ножевидних пластин походять з тонких, майже прямих у поздовжньому розрізі екземплярів. Різці (рис. 3, 3—4) виготовлені на пластинках, один шляхом зняття двох (поздовжнього та скісного) різцевих сколів, а другий — одного (поздовжнього) різцевого сколу з використанням природного перелому. Скребок-скобель (рис. 3, 5) має розміри $35 \times 21 \times 5$ мм. Він виготовлений на тонкій ножевидній пластинці, вістря оформлене крутою, майже прямовисною, ретушю.

На місцезнаходженні Красна 4 (горб Вівечка) знайдено 14 пластинок та їх уламків, 4 аморфні відщепи, центральний різець (рис. 3, 6) розмірами $65 \times 24 \times 8$ мм та комбінований високий скребок-скобель,

³ Черныш А. П. Ранний и средний палеолит Приднестровья. М., 1965, с. 36—70; Смирнов С. В. Леваллуазькі комплекси Дніпровського Надпоріжжя. — Археологія, 1972, № 5, с. 53—62.

боковий різець (рис. 3, 7) розмірами $42 \times 38 \times 16$ мм. Хвостова частина останнього знаряддя відбита.

Місцезнаходження Делятин 6 розташоване на тій ділянці уроч. Площа, що зветься Жбир та панує над Добротовом. Тут зібрано 7 уламків великих пластин, два відщепи та два різці. Серед фрагментів пластин є екземпляр (рис. 3, 9) з крайовою ретушшю. Різці (рис. 3, 9, 10)

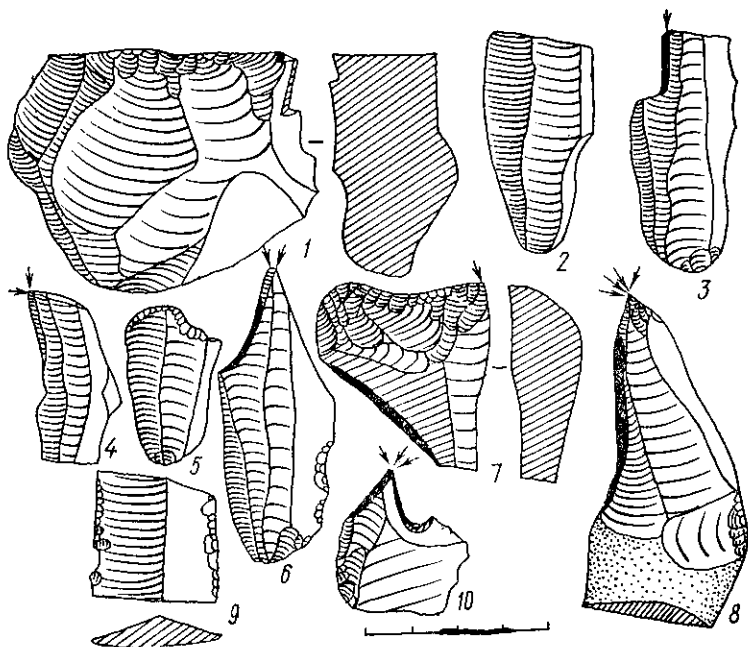

Рис. 3. Інвентар верхнього палеоліту:

1—5 — Горішній Майдан 1; 6—7 — Красна 4; 8—10 — Делятин 6.

належать до типу багатofасеткових: один з них виготовлено на масивній пластині, подекуди з кіркою на спинці, а другий — на відщепі.

Найбільша група місцезнаходжень — це пам'ятки, інвентар яких за техніко-типологічними ознаками та ступенем патинізації пов'язаний з кінцем пізньої пори верхнього палеоліту та початком мезоліту. Найчисленніша та найцікавіша колекція знахідок даного типу зібрана на стоянці Красна 3.

Красна 3 займає південний схил і вершину горба Кливка. Інвентар на її площі збирався кілька разів після оранки, на поверхні ріллі серед неглибоких скиб червонуватого суглинку й уламків каменю. Останні є продуктом вивітрювання корінних порід, які підходять майже до самої денної поверхні. Тут найчастіше траплялися археологічні знахідки. Залежно від умов залягання та фізико-хімічних особливостей кременю виготовлені з нього вироби покриті патиною різної інтенсивності. На місцезнаходженні зібрано 299 кременів, у тому числі одне жовно з негативами кількох грубих сколів, 12 ядрищ, 4 пластинки підправки ядрищ, 164 ножевидні пластинки та їх уламки, 2 скребла, 4 скребки, 1 проколку, 1 пластинку з крайовою ретушшю, верболистий наконечник, 8 різців, 55 відщепів та 46 аморфних сколів і фрагментів відщепів.

Ядрища діляться на дві групи. До першої належить 7 екземплярів (рис. 4, 1, 2), що характеризуються навеликими розмірами ($49 \times 38 \times 24$ та $31 \times 40 \times 35$ мм), овальним контуром та короткими пропорціями. Шість з них мають лише одну робочу сторону, на якій короткі сколи знімалися з однієї або двох ударних площин, завжди нахилених під гострим кутом до робочої поверхні. Одне з ядрищ першої групи

має одну ударну площину трикутної форми і відповідно три робочі сторони з негативами коротких, широких відщепів.

Друга група, що складається з п'яти ядрищ (рис. 3, 3—5), представлена значно більшими від попередніх ($80 \times 25 \times 40$, $61 \times 42 \times 23$ та $65 \times 32 \times 21$ мм), досить довгими й вузькими екземплярами переважно з двома ударними площинами, нахиленими до робочої сторони під дуже гострим кутом, а також з однією або двома робочими поверхнями. Сколи у вигляді довгих вузьких пластинок знімались назустріч то лише з одного боку, то на двох сусідніх сторонах, що утворюють кут $90-120^\circ$. Ця особливість характерна для більшості кливських ядрищ; вона зумовила можливість повторного їх застосування. Робочі сторони при ударній площині додатково оброблялись дрібними сколами, внаслідок чого тут оформилися сильні вістря кілеподібних скребків (рис. 4, 4). Якщо вказівним пальцем правої руки натиснути на один кінець ядрища з боку похиленої до тилу ударної площини, а великим пальцем підтримати знаряддя з робочої сторони, то другим його підправленим кінцем зручно виконувати роботу, спрямовуючи до себе рух скребка.

Одне з ядрищ (рис. 4, 5) виконувало функції подвійного скребка. В процесі сколювання з нього пластинок воно деформувалось, бо пластинки на половині довжини його тіла ламалися і верхня частина ядрища від ударної площини стала тоншою за нижню прихвостову частину. Лівий довгий край тонкої частини був додатково оброблений дрібними поперечними сколами на робочій стороні, а правий — на боковій, яка прилягає до робочої сторони. Так оформлено два довгі прямі скреблові вістря, що залежно від того, як вони були звернені до оброблюваного предмета, могли рухатися вправо або при обертанні знаряддя по довгій осі — вліво; можна було також виконувати рух, що нагадує правління бритви, навперемінно вправо та вліво. Одне ядрище (рис. 4, 6) використовувалось повторно як кілеподібний скребок і боковий різець, інше (рис. 4, 7) було переоформлене у скребок з носиком.

Найбільшу групу (54, 7%) в колекції становлять ножевидні пластинки та їх уламки. Пластинки (рис. 5, 14—15) переважно довгі, вузькі ($75 \times 22 \times 6$ та $76 \times 21 \times 7$ мм), з паралельними, майже прямими, краями та прямими поздовжніми профілями. Велика кількість, мабуть, спеціально заготовлених уламків пластинок, як і цілі екземпляри без додаткової обробки могли вживатися первісною людиною для різних робіт.

Велика питома вага готових виробів. Вони разом з ядрищами, що повторно використовувалися як скребла, скребки чи різці, становлять

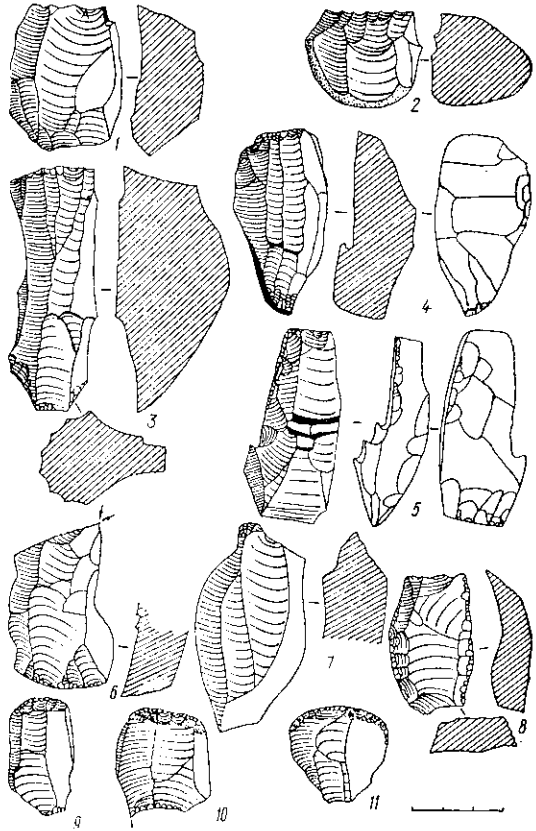

Рис. 4. Інвентар місцезнаходження Красна 3.

7% усіх знахідок з Красної 3. Між готовими виробами найбільше (40%) різців, що за місцем розташування на них вістря поділяються на серединні й кутові. Вістря їх оформлені зняттям одного, двох або більше різцевих сколів. На увагу заслуговують характерні для цього комплексу знарядь дзьобоподібні бокові різці (рис. 5, 1—2) з загнутими, як дзьоби хижих птахів, вістрями.

Скребки (20% готових виробів) коротких пропорцій виготовлені на уламках пластин та відщепів, іноді додатково мають різцеві й ско-

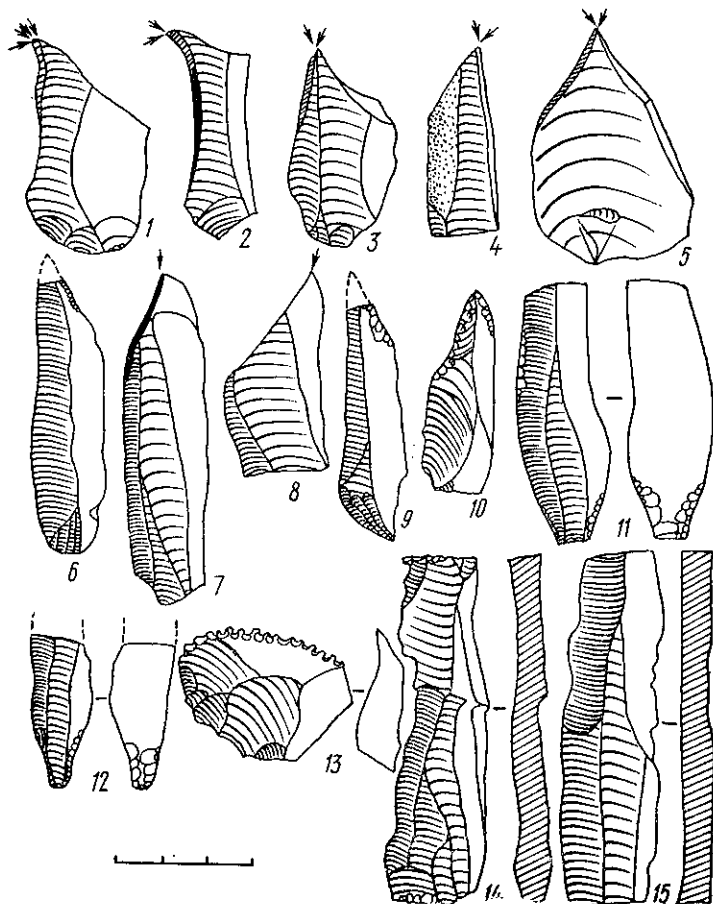

Рис. 5. Інвентар місцезнаходження Красна 3.

белеві вістря (рис. 4, 9—11). Один екземпляр являє собою подвійне скребло (рис. 4, 8) на грубому відщепі, кривому в поздовжньому перерізі, з крутою, досить грубою ретушшю.

Серед інвентаря місцезнаходження Красна 3 є ножевидні пластинки з кінцевим скісним вістря (рис. 5, 6), оформленим дрібною ретушшю, й такі самі пластинки з багатофасетковим різцевим вістря на другому кінці. Знайдені також невелика проколка на пластинці (рис. 5, 10) та вигнута в поздовжньому перерізі пластинка з бічною ретушшю і плоскою, якою знято п'ятку (рис. 5, 11), що, можливо, була заготовкою для верболістого наконечника. В колекції є й нижня частина такого наконечника (рис. 5, 12). Його черешок оформлений зі спинки крайовою, крутою перлинною ретушшю, а з черевця — плоскою, яка знімає п'ятку. Розміри збереженої частини наконечника $31 \times 14 \times 4$ мм. Слід ще згадати невеличку пилочку на короткому відщепі (рис. 5, 13) розміром $28 \times 38 \times 7$ мм. Вона має зубчики величиною

близько 1×1 мм, виготовлені за допомогою двобічної паралельної мікроретуші шириною до 1 мм (через кожний міліметр обробленого краю).

Матеріали, аналогічні стоянці Красна 3, зібрані також на місцезнаходженнях Горішний Майдан 1 і 3, Красна 1, Делятин 6 тощо. Стоянка Горішний Майдан 1, як згадувалося, розташована на горбі Острому. Тут зібрано 70 кременів, покритих голубуватою й голубувато-білою патиною. Серед знахідок — три ядрища та два їх уламки, дві

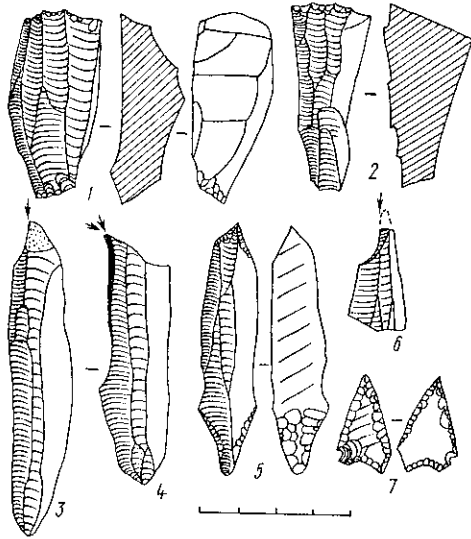

Рис. 6. Інвентар місцезнаходження Горішний Майдан 1.

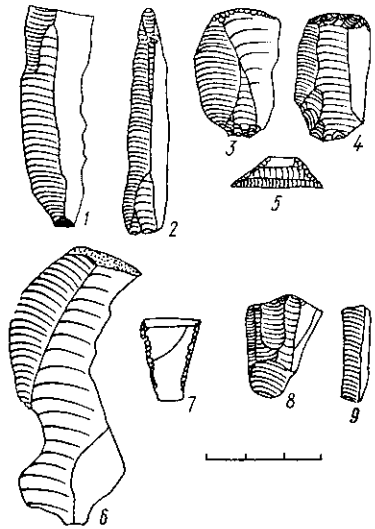

Рис. 7. Інвентар місцезнаходжень:

1—5 — Делятин 9; 6—7 — Делятин 4; 8—9 — Ланчин 1—2.

пластинки підправки ядрищ, 34 ножевидні пластинки та їх уламки, два різці, проколка, верболистий і серцеподібний наконечники стріл. Всі три ядрища довгих пропорцій, зі скісними ударними площинами, однією пропелероподібною робочою стороною й тильною частиною, підправленою поперечними сколами. Від ядрищ з Красної 3 вони відрізняються лише меншими розмірами ($54 \times 35 \times 18$, $50 \times 24 \times 16$ та $49 \times 24 \times 26$ мм). В деяких випадках сколи з них знімалися назустріч (рис. 6, 1), у нижній частині ядрища, змішеної відносно верхньої частини на $40\text{—}80^\circ$. Обидва кінці робочої сторони після використання виробів за їх прямим призначенням додатково підправлялися, внаслідок чого ядрища переоформлювалися у подвійні кілеподібні скребки. Частина знаряддя з п'яткою і черевцем на боковій стороні виникли в результаті поздовжнього розколу ядрища від удару знизу (рис. 6, 2).

Близько 50% кременів у колекції (Горішний Майдан 1) представлено цілими й поламаними ще в давнину ножевидними пластинками, що здебільшого мають прямий поздовжній профіль. Готові вироби становлять 5—7% всіх знахідок. Слід підкреслити ту обставину, що як пластинки, так і готові вироби загалом досить довгі, в ряді випадків вони на 10—35 мм довші ядрищ.

Серед знарядь найбільше (40%) різців. Один з них (рис. 6, 3) виготовлений на довгій пластинці розмірами $84 \times 19 \times 6$ мм зняттям одного різцевого сколу вниз від кінця пластини. Другий екземпляр (рис. 6, 4) — це типовий клівський боковий різець з дзьобоподібним вістряем, розміром $66 \times 17 \times 6$ мм. З наконечників один верболистий, другий серцеподібний. Перший розміром $65 \times 15 \times 6$ мм виготовлений на довгій, стрункій пластині (рис. 6, 5). У нижній частині наконечника

оформлений черешок: зі спинки дрібною крайовою ретушшю, а з черевця — плоскою, що заходить на тіло знаряддя та стісує п'ятку пластинки. Вістря оброблене лише крайовою ретушшю, нанесеною з боку спинки. Серцеподібний наконечник (рис. 6, б) значно менших розмірів (25 × 14 × 3 мм) виготовлений на уламку пластинки за допомогою крайової ретуші по всьому периметру спинки та черевця.

Місцезнаходження Красна 1 (уроч. Чопа) виявлене у найвищій ділянці схилу. Тут зібрано 90 кременів, зокрема 4 ядрища та 2 їх уламки, 6 пластин підправки ядрищ, 42 уламки пластин, 2 скребки та 2 різці. Абсолютна більшість ядрищ (3 екз.) представлена формами кливського типу, але місцеві мають ширші пропорції. Цікаво, що на Чопі не знайдено жодної цілої пластинки, а майже 90% уламків давнього походження. Різці серединні, один із скребоків — кінцевий, на вузькій і досить товстій пластинці, а другий — на прип'ятковому уламку відшепа з широким вістря, посередині зігнутий під тупим кутом.

Місцезнаходження Делятин 6 крім знарядь ранньої пори верхнього палеоліту дало теж колекцію кременів типу Красна 3. В колекції нараховується 70 предметів, покритих голубувато-молочною патиною, зокрема три ядрища та один уламок, одна пластинка підправки ядрищ, 30 пластинок та їх уламків, пластинка з ретушованими краями й чотири скребки. Серед ядрищ є два невеликі екземпляри (43 × 29 × 28 та 25 × 26 × 30 мм) з двома-трьома ударними площинами й таким же числом робочих сторін, на яких простежуються лише негативи дрібних, досить широких відщепів. Третє ядрище має видовжені пропорції й невеликі розміри (52 × 23 × 27 мм). Питома вага пластин та їх уламків менша, як і на попередніх місцезнаходженнях (43% всіх знахідок). Скребки коротких пропорцій; три з них кінцеві, оформлені на уламках пластинок, а четвертий — з двома протилежними вістями — на фрагменті відшепа.

У колекціях розглянутих місцезнаходжень Делятинщини трапляються предмети, характерні для свідерської культури: однобічні, двоплощинні ядрища, кілеподібні скребки, прямі у поздовжньому перерізі пластинки, верболисті наконечники тощо. Ця культура має значне поширення у Польщі, Литві й Білорусії, а окремі вироби зафіксовані в Криму. Це дало привід припускати, що в мезоліті північні мисливці проникали до Чорного моря. Знахідки свідерського інвентаря на Делятинщині вказують, можливо, на один із шляхів цього проникнення, який проходив через покутське Прикарпаття. Але не виключено, що Прикарпаття входило до складу тієї території, де у верхньому палеоліті зародилися елементи культури, яка потім поширилася на північ та схід у вигляді вже сформованої свідерської культури.

Типово мезолітичною треба вважати групу пам'яток з небагатим інвентарем, у складі якого є трапеції. Якщо місцезнаходження типу Красна 3 виявлені на найвищих точках рівня Лоевої, то стоянки, про які йде мова, розташовані на п'ятій та частіше на третій надзаплавній терасі недалеко від заплави Пруту та його приток.

Протягом 1970—1972 рр. нечисленний мікролітичний інвентар з трапеціями автор виявив на невисокому виступі уроч. Площа над Лоївцем (Делятин 9; рис. 7, 1—5), на крайній ділянці третьої надлугової тераси Пруту при гирлі струмка Чорного на Горищі (Делятин 4; рис. 7, 6—7) та на крайній ділянці тієї ж тераси північніше заріцького кладовища (Заріччя 2). Знахідки були зібрані на невеликій площі в гніздах понад десять метрів у діаметрі. Досі інвентар з трапеціями на Прикарпатті та суміжних землях не траплявся, тому знахідки його на Делятинщині становлять значний науковий інтерес.

Наймолодшу групу стоянок являють собою ті, що дали колекції непатинованого мікролітичного інвентаря. До неї належать місцезнаходження Делятин 6, 7, 8 та 10, які розташовані на високому рівні

Лоевої, але займають там передусім видолинки поблизу джерел та струмків з доброю питною водою.

Найбагатша пам'ятка цієї групи — Делятин 7 виявлена на Кушиковому полі, на правому невисокому березі струмка Рудки. Там, на поверхні ріллі, зібрано понад 150 предметів та простежено 6 невеликих (діаметром 3—5 м) гнізд кременів. На місці найбільшого з них проведено розкопки, в яких брали участь учні Шевелівської школи під керівництвом учителя Р. Киселюка. Земляні роботи велися на площі 4 × 5 м, до глибини 40—50 см, але слідів культурного шару не виявлено у зв'язку з порушенням його під час викорчовування лісу та глибокої оранки спеціальними плугами. Вдалося лише встановити, що крем'яні предмети колись лежали на межі темно-сірого та

світло-сірого суглинку і твердої жовто-бурої глинистої породи на глибині 18—38 см від денної поверхні. Під час розкопок зібрано 88 кременів, у середньому по 4,4 з 1 м² розкопу.

Весь крем'яний комплекс місцезнаходження Делятин 7 складається з 248 знахідок. Серед них — 6 ядрищ, 67 кожевидних пластинок та їх уламків, 29 скребків, 2 проколки, 2 ножі та скобель. Ядрища двох типів: одноплощинні й двоплощинні, з перевагою перших (рис. 8, 1—2), які й характеризують інвентар місцезнаходження. Ядрища з однією робочою стороною — п'ять. Вони коротких пропорцій, довжиною 30—47 мм; розміри ударної площини від 40 × 46 до 43 × 55 мм. Форма їх пірамідальна; призначались вони для сколювання коротких відщепів і вузьких пластинок шляхом нанесення ударів майже по всій окружності ударної площини. Хоч на більшості ядрищ простежуються негативи широких сколів, проте серед напівфабрикатів переважають вузькі кожевидні пластинки та їх уламки (рис. 8, 3—6). Зате готові вироби на 78% виготовлені на відщепах. Це дає підставу вважати, що первісна людина для виготовлення скребків, проколок та інших знарядь

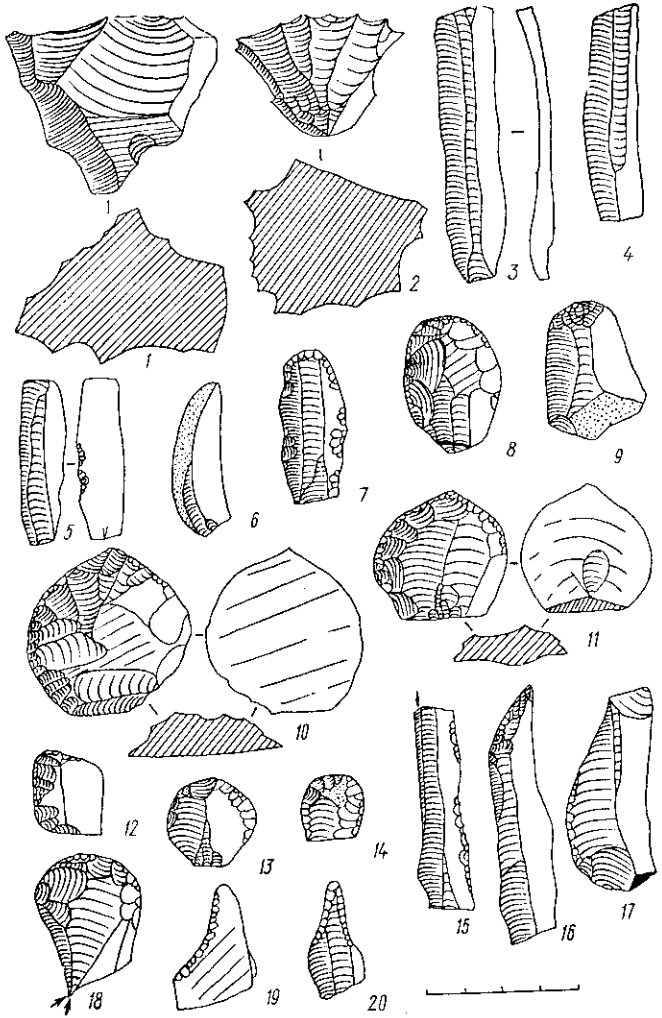

Рис. 8. Інвентар пізньомезолітичного місцезнаходження Делятин 7.

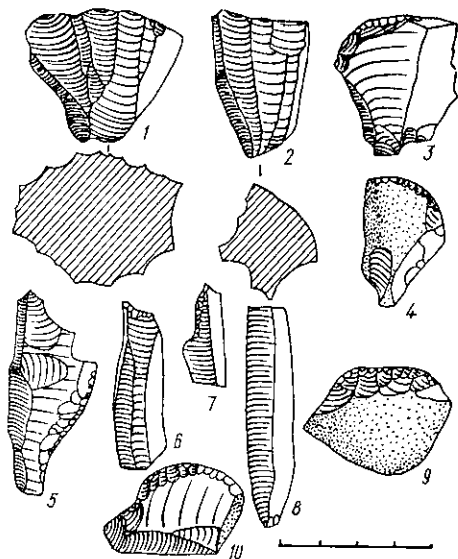

Рис. 9. Інвентар пізньомезолітичного місцезнаходження Делятин 6 (1—7) та Делятин 10 (8—10).

Діаметр їх 21—44 мм. У шести скребків на відщепі чи їх уламках вістря оформлене на одному, поздовжньому, краї відщепа (рис. 8, 12).

З двох ножів один виготовлений на пластинці з опуклим краєм (рис. 8, 17), який за допомогою дрібної ретуші з боку спинки оформлений у вістря. Інший (рис. 8, 15) має пряме вістря на одному довгому краї, а другий у нього зрізаний поздовжнім різцевим сколом. Є пластинка (рис. 8, 16) з кінцевим скошеним вістря, а також проколка (рис. 8, 20) на уламку пластинки, де вістря виділено дрібною крутою ретушшю з боку спинки. Скобель (рис. 8, 19) на уламку відщепа має вістря, оформлене пологою ретушшю з черевця. На хвостовій частині скребка з овальним вістря (рис. 8, 18) є додатково виготовлене різцеве вістря. Як видно з цього побіжного опису, комплекс місцезнаходження Делятин 7 має самобутній характер і різко виділяється серед мезолітичних культур та комплексів, відомих на території між Балтикою та Чорним морем.

Аналогічний, хоч і значно бідніший, комплекс дало місцезнаходження Делятин 6, розташоване на площанському виступі Жбир над Добротомом. Тут знайдено понад 30 кременів, зокрема 3 ядрища, 9 ножевидних пластинок та їх уламків, 3 скребки, різець, проколку та скребло. Серед ядрищ одне пірамідальне для сколювання мікропластинок, розмір ударної площини 43×37 мм, висота 34 мм (рис. 9, 2). Два скребки (рис. 9, 3, 4) коротких пропорцій, виготовлені на відщепі, третій довгий, кінцевий на пластині. Різець оформлено (рис. 9, 6) на тоненькій пластинці з кінцем, зрізаним дрібною прямовисною ретушшю, після додаткового зняття на одному краї поздовжнього різцевого сколу. Скребло (рис. 9, 5) виготовлене на трикутному сколі підправки ядрища з круто ретушованим краєм з боку спинки. Проколка (рис. 9, 7) на уламку пластинки частково має перлину ретуш на спинці.

Лише п'ять предметів виявлено на місцезнаходженні Делятин 10, розташованому на березі болітця, з якого бере початок струмок Рудка. Крім трьох ножевидних пластинок тут підібрано два скребочки (рис. 9, 9—10) на відщепі. Характерною їх особливістю є те, що вістря оформлені пологою ретушшю на опуклому боковому краю.

праці використовувала передусім широкі, короткі сколи, а ножевидні пластинки вживала без додаткової обробки.

Більшість готових виробів представлена скребками — 94% яких — на відщепі. Вони діляться на чотири групи. Найбільше скребків (9 або 28%) кінцевих форм, з них — чотири довгих (рис. 8, 7) та п'ять коротких пропорцій (рис. 8, 8) з боковими краями, притупленими більш-менш крутою ретушшю. Близько 21% скребків теж належить до типу кінцевих, але на противагу до попередніх їх бокові краї не мають слідів ретушування (рис. 8, 9). До 18% скребків майже круглої форми (рис. 8, 10, 11, 13—14). Вони виготовлені на коротких відщепі чи прип'яткових уламках попередніх і мають вістря майже по цілій окружності.

Делятин 8 розміщений на південно-західному виступі Площі, який зветься Кругляком. Тут крім кількох уламків пластин та відщепів знайдено два короткі скребки на відщепах з овальними вістрями, обробленими дрібною пологою ретушню*.

Загалом палеоліт та мезоліт Делятинщини заслуговує на увагу. Тут виявлено ряд пам'яток, що різняться не лише складом і формами інвентаря, але й величиною виробів, а також розмірами стоянок і розташуванням їх у рельєфі. Наявність стародавніх пам'яток у безпосередньому сусідстві з Карпатами та долиною Пруту, тобто в районі, де здійснювалися контакти з Закарпаттям, має важливе значення для розробки наукових проблем, пов'язаних з вивченням цієї території.

М. Н. КЛАПЧУК

Палеолитические и мезолитические местонахождения близ Делятина

Резюме

Объект исследований автора — восточная часть Надворнянского р-на Ивано-Франковской обл., называемая Делятинщиной. В процессе полевых работ в 1964, 1967 и 1969—1970 гг. здесь открыто 36 археологических памятников, большинство которых датируется палеолитом и мезолитом.

На местонахождениях Делятин 11, Верхний Майдан 2 и Ланчин 5 собраны многочисленные орудия, предположительно мустьерского возраста. Инвентарь местонахождений Верхний Майдан 1, Красная 4 и Делятин 6 датируется ранней порой верхнего палеолита.

Внимания заслуживают стоянки Красная 3, Верхний Майдан 1, Красная 1 и Делятин 6, где собран богатый подъемный материал, аналогичный инвентарю свидерской культуры. Он указывает на один из путей инфильтрации свидерских племен с территории Польши и Белоруссии через Прикарпатье в направлении Черного моря, а, возможно, и дает основание полагать, что Прикарпатье входило в состав той территории, где в верхнем палеолите складывались элементы свидерской культуры.

На мезолитических месторождениях Делятин 9, Делятин 4 и Заречье 2 собраны кремневые изделия, среди которых встречаются спорадические трапещины. Несколько месторождений (Делятин 6, 7, 8, 10 и др.) обладают своеобразным микролитическим инвентарем с господством коротких и круглых скребков позднемезолитического возраста. После того, как на Прикарпатье, западнее Делятинщины, в 1974—1978 гг. открыты дополнительно новые стоянки данного типа, автор считает возможным выделить их в отдельную археологическую культуру.

В. К. ПЯСЕЦЬКИЙ,
Л. Л. ЗАЛІЗНЯК

Неолітичне поселення в гирлі р. Злобич на Житомирщині

Під час розвідки В. К. Пясецького 1971 р. на правому березі р. Злобич, при впадінні її в р. Іршу, за 2 км на південний захід від с. Мелені Коростенського р-ну Житомирської обл. було відкрито неолітичне поселення. Тут закладено розкоп площею 47 м². 1973 р. В. А. Круц розкопав ще 13 м² поселення. Таким чином, досліджувана площа досягла 60 м².

Поселення займає мис берега річки, що підіймається над її рівнем на 2,5—3 м. Площа мису (50 × 30 м) задернована, а в західній частині розорана. Археологічний матеріал на поселенні залягав у 30-сантиметровому ґрунтовому шарі гумусованого піску. Під ґрунтом виявлено

* Після того, як у 1974—1978 рр. на Прикарпатті виявлено ще кілька місцезнахожень типу Красної 3, на думку автора, назріла потреба виділити їх в окрему культуру, яку від перших стоянок з Площі можна було б назвати площанською.